

Bioturvalisus ja plaaniline karjatervis lamba- ja kitsekasvatuses

Plaaniline karjatervis

Hertta Pirkkalainen, loomaarst
Animal Healt ETT
2020

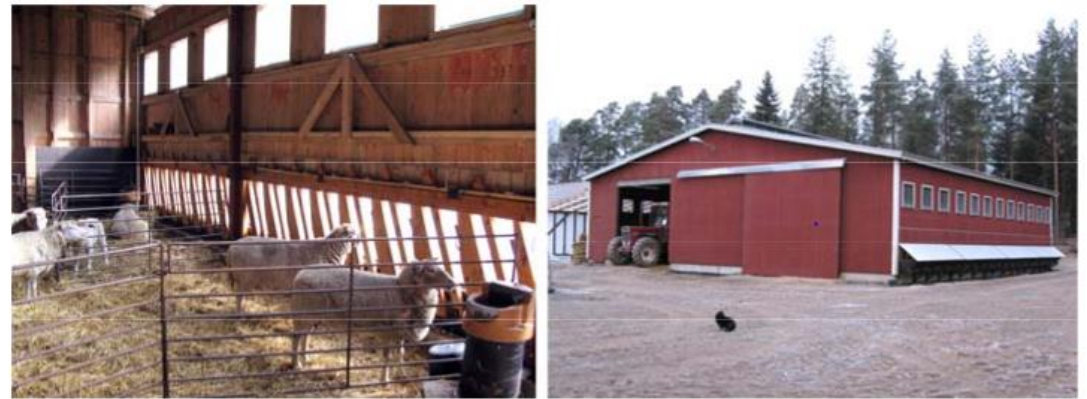
Euroopa Maaelu Arengu
Põllumajandusfond:
Euroopa investeeringud
maapiirkondadesse

Loengu sisu

- Loomade pidamine
- Tüüpilised probleemid
- Eesmärgid
- Olulised karjatervisevisiidid
- Plaanilise karjatervise põhipunktid

Loomade pidamine

- Eesmärk
- Tõug
 - Omadused
- Karja suurus
- Karjamaade suurus
- Pidamistingimused

Kuva 3. Puulampolan sisä- ja ulkokuva. (Kuvat: Tapani Kivinen)

Tüüpilised probleemid

- Utted ei saavuta optimaalset kehakonditsiooni "puhkeajal"
- Tiinestumise venimine → pikk poegimishooaeg
- Sööda kvaliteet ja söödaanalüüside puudumine
 - Ei võeta arvesse, et erineva suurusega, vanusega ning loodete arvuga uttesid peaks toitma erinevalt
- Suur tallede surevus

Eesmärgid

- Tallede hea sünnikaal
- Tallede surevus < 10 %
- Kaalupunktid
 - Tallede sünnikaal
 - Tallede kaal 6 nädalaselt
 - Tallede kaal 16 nädalaselt
 - Karjamaade õige planeerimine, parasiitide tõrje
- Uttede kriteeriumid
 - Udaraprobleemid prakeerimise põhjus

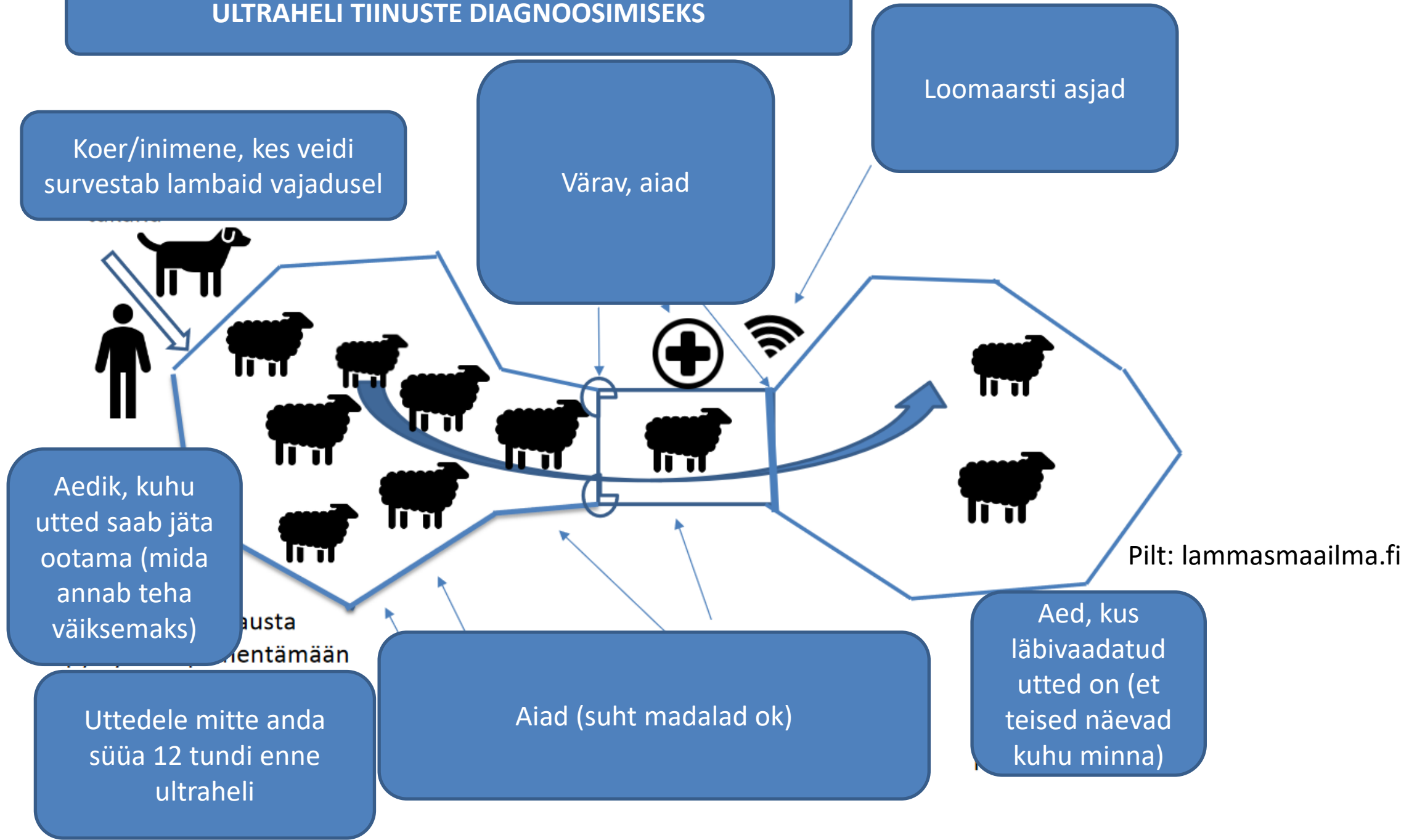
Karjatervise põhipunktid

- Utt
 - Õige söötmine, sõltuvalt elufaasist
 - Hea utt tagab terved ja hästi kasvavad talled

Olulised karjaterwisevisiidid

- Tiinuste diagnoosimine ultraheliga 50.-70. päeval + KKI + udar + söötmissgrupid
- Vereproovid 2-3 nädalat enne poegimist ? (BHB) + KKI
- 6 nädalat peale poegimist tallede kaalumine
 - järgmise poegimise planeerimine
- Vajadusel üldine karjaterwise visiit / Probleempõhine karjaterwisevisiit

ULTRAHELI TIINUSTE DIAGNOOSIMISEKS

Tiinuste diagnoosimine ultraheliga

- Ultraheli umbes 50-70. tiinuspäeval
- Mittetiined võimalik prakeerida või tiinestada uuesti
- Utted jagatakse loodete arvu järgi
 - Eesmärk tagada optimaalne söötmine, et talled on terved ja kasvavad hästi
 - Eesmärk tagada, et uttel jätkun piima
- Määratakse poegimise aeg (mitte väga täpne)
- Udara ülevaatus
- Poegimiste jälgimine lihtsam, kuna on teada, mitu talle peaks sündima
- Saab planeerida, kellele antakse
- Tallede saab ette tellida kõrvamärgid

Ennetamine ja planeerimine = raha!

Plaanilise karjaterwise põhipunktid

- Uttede valik
- Inna ajastamine
Tiinuse diagnoosimine ultraheliga, loodete arv
- Ettesöötmine (enne poegimist)
- Poegimine
- Piimakuse tagamine
- Isaste tallede eraldamine
- Emaste tallede võõrutamine ja karjatamine

Kuva 14. Valmis kasvatusshalli. (Kuva: Tapani Kivinen)

Eesti Lamba- ja Kitsesekasvatajate Liit, sügiseminar 2020.
Hertta Pirkkalainen

Uttele valimine

- Valitakse uttesid, kes suudavad kasvatada häid tallesid
- Utted valitakse kaks kuud enne paaritusaega
- Utted peavad olema terved, head hambad, head jalad
- Head emaomadused (mitmes põlvkonnas)
- Udar vaadatakse üle võõrutamisel ja iga mõne nädala tagant
- Uttedel hea KKI enne paaritusaega
 - KKI 3-3,5 umbes kolm nädalat enne paaritushooaega
 - KKI määramine iga 3-6 nädala tagant

Kuva 16. Lampaiden punnitsemisvaaka (Paula Hassinen.)
Eesti lampa- ja kitsakasvatamajate liit, sügiseminar 2020,
Hertta Pirkkalainen

Inna ajastamine

- Eesmärk oleks, et poegimised neljanädalaste intervallidega
 - Uttede tiinestumine nelja nädala jooksul paaritushooajal
 - Kindel periood, kuna peab jälgima poegimisi
 - Kergem talitada tallesid
 - Vähem nakkussurvet
- Inna ajastamise võimalused
 - Örritusjäärad / jääraefekt
 - Utted hoitakse umbes kuu aega jääradest eraldi enne paaritushooaega
→ örritusjäär tuuakse karja / jäärad tuuakse karja lähedusse → jäära poolt eritatud feromoonid stimuleerivad uttede inda/inna sümptomeid
- Paaritusjäärad
 - Jäära ülevaatus enne paaritushooaega (KKI, hambad, jäsemed, sõrad, munandid, peenis)

Paaritushooaeg

- 1 jäär /30- 50 utte, 1 noor jäär / 15-25 utte (sõltub tõust)
 - Uttede arv väiksem juhul kui kasutatakse jääraefekti
- Paaritushooaja pikkus sõltub kui pikka tahetakse poegimishooajast, kas innad sünkroniseeritud jne
- Värvide kasutamine
 - Vahetatakse iga 3 nädala tagant (et saada aru kuna utted on paaritatud)

Kuva 10. Astutuissa uuhissa näkyvä pässin punainen merkkäusväri (kuva: A. Numminen).

Söötmine

- Tallede sünnikaal kõige madalam nendel uttedel, kelle KKI <3 poegimise hetkel
- Umbes 1/5 uttedest ei saavuta optimaalsed KKI enne paaritushooaega
- 0,5 ühiku muutmine võtab u.3-4 nädalat → KKI määramine 2 kuud enne paaritushooaega + iga mõne nädala tagant
- Uttede grupeerimine ettesöötmissel (aiaga eraldatud grupid)
 - Vanus, loodete arv, KKI
 - 3, või rohkem loodet → vatsale vähem ruumi, energiarohke ja valgurohke sööt
- Sööda kvaliteedi uurimine

Kuva 13. Sokkelipinnasta nousee 200 mm korkea vanerinen rehuste, niska-puomina on 150 mm lauta, jonka korkeutta voidaan säätää lampaiden koon mukaan. Osastoihin, joissa on pieniä karitsoja, voidaan asentaa tilapäiset joustavat vaijerit, joiden tehtävänä on estää karitsojen pääsy ruokintakaukaloon. Joustoliike sallii uuhien esteettömän ruokailun. (Kuva: Tapani Kivinen)

Eesti lamba- ja kitsekasvatajate liit, sügisseminar 2020,
Hertta Pirkkalainen

Ettesöötmine

- Eesmärk on valida sobilik söötmine, et tallede sünnikaal on hea ja et uttedel jagub piima
- Utted jagatakse erinevatesse söötmissgruppidesse
 - Vanuse / kaalu / KKI / tallede arvu järgi
 - Kergem jälgida söömust ja loomade tervise jälgimist
 - Erilist tähelepanu nõuavad
 - Köhnad utted
 - >3 lootega utted
- Väldi kiireid söödamuutusi (et ei tekki ainevahetusprobleeme)
- Kui ilm/pidamistingimused võimaldavad, utted pügatakse 1-3kk enne poegimist
- Vajalik
 - Sööda kvaliteedi uurimine, söötmissplaan

Söötmissprobleemid – mis juhtub?

- Madal energia ja valgu sisaldus
- Tiinustoksikoos (energia puudus)
 - KKI määramine
 - Ketokehad veres (BHB)
- Tallede suurem surevus
- Tallede madal kaal (rasvavarused pole)
- Ternese halb kvaliteet

Kuva 13. Väkirehuautomaatti (Paula Hassinen.)

HERTTA PIKKAIAINEN

Poegimine

- Eesmärk on terved, hästi kasvavad ja ühtlased talled
- Poegimiste jälgimine
 - Abistamise vajadus märgatakse piisavalt vara
 - Tagatakse, et ema võtab talle omaks
 - Tagatakse, et talled saavad piisavalt palju ternespiima
- Head pidamistingimused
 - Ei tohi olla tuuletõmmed ega niiskust
 - Puhas allapanu (põhk)
 - Utted jagatud gruppideks
 - Eraldi poegimisala
 - Vett kogu aeg olemas uttedele
- Jälgitakse
 - Talled suuremust nelja esimese elupäeva jooksul
 - Talled kaalutakse 6 nädalad peale sündi

Kuva 1. Kasvihuonelampola (Scotpen polytunnel sheephousing 2013.)

Vastsündinud tall

- Talle ülevaatus
 - Hingamine, limaskestad, toonus, liikumine
 - Naba kontroll
 - Temperatuur, imemisrefleks
 - Väärarengud
 - Pea, suu, silmad, jäsemed, südame loogisagedus
 - Pärak, suguorganid

Ternese saamise tagamine

- Jälgi poegimist
- Peale talle sündi (puhasta udar puhta, niske lapiga), kontrolli kas mõlemast nisast tuleb piima
- Ternese hulk 0,5dl/tall
- Vajadusel lüpsmine, jootmine pudelist/voolikuga otse makku
- Külmadel ilmadel lisasoojus?

Karitsabaarin juoma-automaatti.

Kuva 21. Tilan karitsakamari. Karitsoille on tarjolla kamarissa väkirehua ja karkearehua.

Emaste tallede võõrutamine ja karjatamine

- Eesmärk on terved emased talled, kes ei saa nii kergesti parasiidiprobleeme
- Utted ja talled 3-4 nädalat sellisel karjamaal, kus pole eelmine aasta olnud karjatamist
- Tallede kaalumine iga 3-4 nädala tagant
- Uttede KKI määramine
- Karjamaade ringlus, parasiiditõrje plaan

Tallede eraldamine

- Võõrutatud talled puhtale karjamaale (väheml 1 aasta kasutamata)
- Söötmisala, veeanumad puhtad
- Vaktsineerimine klostridioosi vastu?
- Täisasvanud jäära kasutamine "eeskujuna"
- Ühe tallegrupi sisemine vanusevahe maksimaalselt 4-5 nädalat

Karja andmed – mida jälgida?

- Tallede haigestumus, suremus
- Poegimisintervall
- Kas ja kui palju kasutatakse antiparasiitikume?
- Karjamaad looma kohta
- Heinamaade saagikused
- Põhisööt talvel, selle kvaliteet
- Lisasööda, mineraali olemasolu
- Vee kvaliteet ja kättesaadavus
- Loomade prakeerimise protsent, prakeerimise põhjused

Ohud välismaalt (...Eestist)

- Kaseosne lümphadeniit (CLA), sõramädanik, contagious ovine digital dermatitis (CODD), lammaste pulmonaarne adenokartsinoom, antiparasiitikumidele resistentsed siseparasiidid

*Footrotis sõrg. Niiske sõravahepiirkond. Turses sõrapiire.
Foto: Autori erakogu*

Pilt: Katrin Tähepõld

Loomapidaja tervishoiu üldpõhimõtted

Viis vabadust loomapidajale

- 1. loomapidaja on vaba näljast ja janust
- 2. loomapidaja on vaba ebamugavusest
- 3. loomapidaja on vaba haigustest, vigastustest ja valust
- 4. loomapidaja on vaba hirmust ja stressist
- 5. loomapidaja saab end väljendada vabalt

Alar Onoper,
EMÜ produktiivloomakliiniku loomaarst

Allikad

- Alanco M ja muut, Lampaiden ja vuohien luonnonmukaisen tuotannon hyvät toimintatavat, 2015, ProAgria
- Hassinen P, Lampolan uudet rakenneratkaisut, 2013, Karelia Ammattikorkeakoulu
- Kivinen T, Mustonen E, Kevytrakenteinen lammashalli Suomen ilmastossa, 2009, MTT
- Lammasmaailma.fi
 - Johanna Rautiainen, loomaarst, lambakasvatija
 - info@lammasmaailma.fi
- <https://www.uaex.edu/farm-ranch/animals-forages/sheep-goats/herd-health.aspx>
- <https://extension.psu.edu/animals-and-livestock/sheep/health-and-care>
- https://www.apsc.vt.edu/content/dam/apsc_vt_edu/extension/sheep/programs/shepherds-symposium/2014/14_symposium_schramm.pdf